

**ŚCIEŻKAMI
PISARZY
tom 1**

**SZKICE I STUDIA
O KRAKOWIE**

Redakcja
Anna Grochowska, Malwina Mus

ŚCIEŻKAMI
PISARZY
tom 1

STUDIA
I SZKICE
O KRAKOWIE

Redaktorki tomu pragną podziękować:

prof. dr. hab. Franciszkowi Ziejce

prof. dr hab. Marcie Wyce

dr. hab. Jarosławowi Fazanowi

prof. dr hab. Annie Czabanowskiej-Wróbel

dr Elżbiecie Rybickiej

**ŚCIEŻKAMI
PISARZY
tom 1**

**STUDIA
I SZKICE
O KRAKOWIE**

Redakcja

Anna Grochowska, Malwina Mus

Kraków

© Copyright by indywidual authors, 2015

Recenzenci:

prof. dr hab. Anna Czabanowska-Wróbel

dr hab. Jarosław Fazan

Redakcja:

Monika Filipek

Projekt okładki:

Paweł Sepielak

Publikacja dofinansowana ze środków na działalność statutową
Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego,
służących rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich

ISBN 978-83-7638-582-2 (wersja papierowa)

ISBN 978-83-7638-642-3 (e-book)

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

www.akademicka.pl

Spis treści

Słowo wstępne.....	7
Agata Magiera, <i>Krakowskie wspomnienia z dzieciństwa w biografistyce literackiej. Śladami Karola Estreichera młodszego</i>	11
Iwona Boruszkowska, Urszula Pieczek, <i>Ukraińscy pisarze na krakowskim bruku – polsko-ukraińskie przyjaźnie i fascynacje literackie przełomu XIX/XX wieku</i>	21
Joanna Skolik, <i>Subtelność, efemeryczność, nieoczywistość – specyfika literackiego śladu Josepha Conrada w przestrzeni miejskiej Warszawy i Krakowa</i>	35
Katarzyna Grzybowska, <i>Miałem kiedyś dom... Poznawanie żydowskiego Kazimierza poprzez twórczość Mordechaja Gebirtiga</i>	47
Urszula Orlińska-Frymus, <i>Floriańska 10. Mistyka miejsca Henryka Voglera</i>	61
Maksymilian Wroniszewski, <i>Krakowskie ścieżki Tadeusza Różewicza</i>	75
Anna Grochowska, <i>Krupnicza. Ulica, którą upodobały sobie Muzy</i>	87
Izabela Suchojad, <i>Zamknięte Miasto. Kraków w Chocholach Wita Szostaka</i>	101
Aneta Kozyra, <i>Miasto kroków. Krokami Wita Szostaka po Krakowie Chocholów</i>	111
Malwina Mus, <i>Od włodarza do uciekiniera – konstruowana w relacji z miastem tożsamość poetycka Marcina Świetlickiego i jej przemiany</i>	129
Marta Kowalska, <i>Mniej kultowy, mniej magiczny – Kraków w Dwanaście Marcina Świetlickiego</i>	141

Spis treści

Piotr Żołądź, <i>Widokówki (z) Krakowa? Obraz pewnego miasta w felietonach i dziennikach Jerzego Pilcha</i>	151
Agnieszka Pudelko, „Krakowski realizm knajpiany” – krakowskie knajpy w literaturze po 1989 roku	161
Bogusława Bodzioch-Bryła, <i>Od samozapętłającej się spirali do rhisome. Pomiędzy literacką rekonstrukcją a dekonstrukcją mitu Krakowa oraz o jego nowomiedialnym uwikłaniu</i>	175
Bibliografia	201
Indeks nazwisk	211

IWONA BORUSZKOWSKA, URSZULA PIECZEK

Uniwersytet Jagielloński

Ukraińscy pisarze na krakowskim bruku – polsko-ukraińskie przyjaźnie i fascynacje literackie przełomu XIX/XX wieku

Heterotopyczny mapping literacki Krakowa

Antropologia przestrzeni dzięki narzędziom takim jak teorie miejsc¹ i nie-miejsc² lub mapping literacki pozwala zwiększyć wieloznaczność,

¹ XX wiek zmienił myślenie o / definiowanie przestrzeni i wyznaczył nowe pole semantyczne tego pojęcia. Nadal toczy się dyskusja nad zdefiniowaniem i opisaniem tych kategorii. Refleksja teoretyczna i krytyczna dotyczy takich elementów przestrzeni jak archiwa, muzea, biblioteki. Badacze, analizując nowe sposoby przedstawiania i opisu przestrzeni, tworzą nowe kategorie, takie jak nie-miejsca czy heterotopie. W jednym z wykładów z 1967 roku Michael Foucault zapowiedział, że „obecna epoka będzie przypuszczalnie w większym stopniu epoką przestrzeni” i zarysował wizję świata jako „sieci łączącej punkty i przecinającej własne poplątane drogi”. Rozważając przestrzeń jako jedno z najważniejszych w doświadczeniu Zachodu pojęć, francuski filozof tworzy kategorię heterotopii – innych przestrzeni. Heterotopia to przestrzeń nasycona jakościowo, przestrzeń relacji, przestrzeń opozycji. Foucault pisze o dwóch rodzajach przestrzeni: utopiiach – miejscach bez rzeczywistej przestrzeni i heterotopiiach – „miejscach poza wszelkimi miejscami, odmiennych od wszystkich miejsc”. Zob. M. Foucault, *Inne przestrzenie*, przeł. A. Rejniak-Majewska, „Teksty Drugie” 2005, nr 6, s. 117-125.

² Francuski antropolog Marc Augé twierdzi, że tym, co charakteryzuje naszą wizualną rzeczywistość, są nie-miejsca – jak określa sfery tranzytowe, które jedynie udają

bogactwo i skomplikowanie przestrzeni miejskiej jako kategorii badawczej. W gęstej siatce krakowskich ścieżek interesują nas szczególnie słabo znane terytoria Krakowa ukraińskiego, znajdujące się tu ukraińskie miejsca pamięci, które są świadectwem bardzo skomplikowanych wzajemnych relacji między Polakami i Ukraińcami. Dzięki rozumieniu czy też odczytywaniu miasta jako tekstu możemy „przeczytać” ukraiński Kraków. W stolicy Małopolski odnaleźć można różne formy ukraińskiej (nie)obecności. W przestrzeni zewnętrznej Krakowa można pokazać ścieżki, jakimi podążali ukraińscy pisarze różnych epok. Szczególnie interesujący będzie dla nas okres Młodej Polski, wówczas bowiem mamy do czynienia z intensywnymi kontaktami między ukraińskimi i polskimi poetami, pisarzami, malarzami bohemy artystycznej Krakowa.

Historię miast można opowiadać na różnorodne sposoby, podobnie zresztą jak historię literatury. Korzystając z takiej okoliczności chcielibyśmy – odpowiednio do swoich zapatrywań – przyjąć optykę ukrajinofilską w oprowadzaniu po Krakowie przełomu wieków XIX i XX oraz stworzyć nieco prowokacyjną wersję ukraińskiej przeszłości miasta, nawiązując do tekstu ukraińskiego pisarza i badacza Bohdana Osadcuka, który twierdzi, że był taki czas, kiedy „Kraków był «stolicą» Ukrainy”³. Osadcuk tak opisywał Kraków początku XX wieku:

Gród wawelski, mimo dawnej konkurencji z austriackich czasów ze Lwowem, miał dobrą opinię. Niekiedy lepszą od rodzinnego Lwowa. Był

tradycyjne przestrzenie, często wykorzystując nadmiar. Z nie-miejscami wiąże się przepływ, ruch i brak przynależności – zarówno terytorialnej, jak i emocjonalnej. Nie-miejsca budują zatem poczucie przelotności, bycia na chwilę, nie wymagają zaangażowania. Więcej nawet: nie-miejsca przemierzają ludzie bez właściwości, żyjący w nieustannym lęku, niezdolni do autentyczności i wzajemności (co wyklucza wszelkie uczucia). W opozycji do nie-miejsc Augé wprowadza kategorię miejsca antropologicznego – służącego identyfikacji, stanowiącego sieć relacji, posiadającego historię. Jedynie takie miejsce i przetwarzanie takiej przestrzeni może służyć formowaniu tożsamości. Z koncepcji Marca Augégo wyłania się „świat, którego przeznaczeniem jest samotna indywidualność, w drodze, w tymczasowości i efemeryczności”. Zob. M. Augé, *Nie-miejsca. Wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*, Warszawa 2011.

³ B. Osadcuk, *Kiedy Kraków był „stolicą” Ukrainy*, [w:] *Kraków i Lwów w cywilizacji europejskiej. Materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej w dniach 15-16 listopada 2002*, red. J. Purchla, Kraków 2005, s. 107-113.

bardziej tolerancyjny i mniej szowinistyczny niż polska społeczność we Lwowie. Krakowskie uczelnie przyciągały młodzież ukraińską, a Akademia Sztuk Pięknych była magnesem dla adeptów malarstwa i rzeźby. Profesora literatury na Uniwersytecie Jagiellońskim, pisarza Bohdana Łepkiego, traktowano niczym ambasadora ukraińskiego świata naukowego⁴.

Kraków przełomu XIX i XX wieku nazywany był polskimi Atenami⁵, polskim Piemontem, duchową stolicą narodu. W tym okresie Kraków przechodził transformację od miasta historycznego, przepełnionego symbolami przeszłości Polski, ku modernistycznemu miastu kosmopolitycznemu – jednemu z wielu w monarchii. Jacek Purchla tak pisze o Krakowie tamtych czasów:

W gruncie rzeczy trzeba mówić o kilku Krakowach tamtej epoki. Mamy więc Kraków arystokratyczny i klerykalny [...]. Kraków światłej inteligencji, Kraków Uniwersytetu i Akademii Umiejętności. Kraków artystów, tych akademickich i tych awangardowych. Kraków żydowski [...]. Kraków podmiejski ze specyficznym folklorem i związany z nim [...] Kraków robotniczy. Kraków pruderyjnego mieszczaństwa [...]. Kraków twierdzą [...].⁶

Do wymienionych przez Purchlę twarzy Krakowa należałoby dodać jeszcze Kraków ukraiński, aby dopełnić wizji miasta okresu *belle époque*.

Młodopolscy artyści funkcjonowali w kręgach towarzyskich i cyganeriach, z których jedną z najbardziej znanych jest cyganeria Stanisława Przybyszewskiego. Tomasz Weiss pisał o grupach artystycznych, określając członków cyganerii jako „adeptów sztuki, dziennikarzy i studentów, solidarnie protestujących przeciwko stylowi mieszczańskiego życia”⁷. Z kolei Tadeusz Boy-Żeleński, tworząc literacki mit młodopolskiego Krakowa, notował:

⁴ Tamże, s. 107.

⁵ Zob. *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796-1918*, red. J. Bieniarzówna, J. M. Małeckie, t. 3, Kraków 1985, s. 185-297.

⁶ J. Purchla, *Liberalizm i symbolika a powstanie nowoczesnego Krakowa*, [w:] *Kraków na przełomie XIX i XX wieku. Materiały sesji naukowej z okazji Dni Krakowa w 1981 roku*, Kraków 1983, s. 116.

⁷ T. Weiss, *Cyganeria Młodej Polski*, Kraków 1970, s. 9.

Na lewym brzegu Wisły wykwitło nowe dla Krakowa zjawisko – cyganeria. I gdybyż jedna! Niemal jednocześnie oglądał cały Kraków cyganerię malarzką, cyganerię Pawlikowskiego, cyganerię Zapolskiej, cyganerię Przybylszewskiego, cyganerię Bronowicką, [...] nie licząc cyganerii studenckiej⁸.

Kraków przełomu XIX i XX wieku był kulturowym centrum Polski⁹, w którym w roku 1892 przebywało według spisów powszechnych około 2000 osób wyznania greckokatolickiego, z czego większość była pochodzenia ukraińskiego. Na mapie miasta odnaleźć można wiele miejsc, w których członkowie ukraińskiej społeczności mogli się spotykać, by dbać o swoją tożsamość i konsolidować się wśród innych narodów – przy ulicy Wiślniej 11 istniała i istnieje nadal greckokatolicka cerkiew¹⁰, która była duchowym ośrodkiem Ukraińców. Tak pisał o niej Bohdan Łepki:

Już pierwszej niedzieli poszedłem do cerkwi. Była odremontowana. W środku – olbrzymi ikonostas, według projektu Jana Matejki, interesujący ze względu na to, że nie był drewniany a murowany¹¹.

Nieopodal cerkwi, przy ulicy Jagiellońskiej 11, 30 grudnia 1894 roku otwarto filię ukraińskiego Towarzystwa Naukowego „Proswi-

⁸ T. Boy-Żeleński, *Znaszli ten kraj?*..., Warszawa 1956, s. 12. „W ostatnich latach XIX wieku w życiu artystycznym Krakowa zachodziły przemiany głębokie, widoczne nawet na zewnątrz. Na ulicach pojawiły się figury rozwichrzone, w szerokich kapełuszach i faldzistych pelerynach”. Życie towarzyskie, jak zauważył ówczesny pamiętnikarz, „przeniosło się z salonów we właściwym tego słowa znaczeniu do pracowni i konwentyków literackich, a nawet do knajp. Rodziła się Młoda Polska”.

⁹ Zob. *Dzieje Krakowa*..., dz. cyt., s. 259-270.

¹⁰ Cerkiew była pierwotnie kościołem św. Norberta. W 1808 roku świątynia przekazana została greckokatolickiej parafii. W latach 1885-1887 odbyła się restauracja cerkwi, podczas której zamontowano zaprojektowany przez Tadeusza Stryjeńskiego ikonostas z 34 obrazami, które według projektu Jana Matejki wykonał jego uczeń Władysław Rossowski. Po wojnie ikonostas rozebrano i zamknięto w archiwum Muzeum Jana Matejki. W 1998 roku parafia greckokatolicka odzyskała cerkiew. W 2004 roku zakończono prace nad zrekonstruowaniem ikonostasu. Zob. A. Chojnacki, *Cerkiew greckokatolicka odnowiona*, „Biuletyn Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa” 2009, nr 59, s. 32-35.

¹¹ Б. Лепкий, *Гарно було...*, [w:] *Альманах українського студентського життя у Кракові*, Kraków 1931, s. 13.

ta”¹², które skupiało niemal wszystkich obywateli ukraińskiego pochodzenia i organizowało wykłady, koncerty, spotkania literackie; znajdowała się tu biblioteka oraz czytelnia, prowadzono także kursy języka ukraińskiego dla dzieci, a ukraińskich studentów wspomagano stypendiami. Na krakowskich uczelniach – głównie na Uniwersytecie Jagiellońskim i w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych – powstawały koła-gromady zrzeszające ukraińskich studentów.

W interesującym nas okresie znaczna część ukraińskiej kultury artystycznej w Galicji powstawała w Krakowie, w wyniku intensywnych kontaktów Ukraińców z młodopolskimi twórcami. Przebywała tu duża grupa ukraińskich poetów, pisarzy i artystów, którzy z czasem ukonstytuowali się jako grupa literacka Młoda Muza – jej organem było pismo „Swit”. Jej członkowie pragnęli unowocześnić literaturę ukraińską, zbliżyć ją do europejskiej literatury modernistycznej¹³. Do ugrupowania tego należeli m.in. Wołodmyr Byrczak, Petro Karmański, Ostap Łucki, Wasyl Paczowski, Sydir Twerdochlib, Bohdan Łepki i Wasyl Stefanyk¹⁴. Sylwetki tych dwóch ostatnich artystów zasługują na dokładniejsze omówienie.

Wasyl Stefanyk

Ważny etap życia ukraińskiego poety i pisarza Wasyla Stefanyka związany jest z Krakowem – we wrześniu 1892 roku dwudziestojednoletni Stefanyk przyjechał na studia medyczne na Uniwersytet Jagielloński.

¹² Towarzystwo „Proswita”, ukr. Товариство Просвіта – ukraińska organizacja społeczno-oświatowa, założona w 1868 roku we Lwowie, posiadająca oddziały w różnych miastach. Jej celem była głównie działalność wydawnicza, naukowa, dydaktyczna, a także walka z analfabetyzmem.

¹³ *Stepowa legenda. Antologia ukraińskiej małej formy prozatorskiej 1890-1930*, red. O. Hnatiuk, L. Szost, Warszawa 2001, s. 277.

¹⁴ Wasyl Stefanyk (1871-1936) – ukraiński pisarz, mistrz krótkiej formy, przedstawiciel ekspresjonizmu, nowelista, działacz społeczny. Więcej na temat biografii Stefanyka zob. m.in.: E. Wiśniewska, *Wasyl Stefanyk w obliczu Młodej Polski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986; W. Mokry, *Ukraina Wasyla Stefanyka*, Kraków 2001.

W stolicy Małopolski ukraiński poeta zaangażował się w działalność społeczną polskiego lekarza i działacza kultury Wacława Moraczewskiego¹⁵, którego poznał w 1894 roku. W swoich wspomnieniach Stefanyk pisze, że przyjaźń z Moraczewskim i młodopolskimi twórcami była dla niego „drogą w świat”. Za pośrednictwem Moraczewskiego włączył się w życie artystyczne Krakowa, poznał członków cyganerii – Tetmajera, Wyspiańskiego, Kasprowicza. Brał udział w licznych wernisażach malarzy – Józefa Chełmońskiego, Leona Wyczółkowskiego, Ferdynanda Ruszczyca i Jana Stanisławskiego, co nie pozostało bez wpływu na jego sposób obrazowania w nowelach¹⁶. Jesienią 1898 roku miały miejsce dwa wydarzenia, które zaważyły na życiu i karierze artystycznej Stefanyka – został skreślony z listy studentów medycyny po niezdanych egzaminach i na zawsze pożegnał się z myślą o byciu lekarzem oraz poznał Władysława Orkana – jednego z największych propagatorów jego twórczości na gruncie polskim. Dopiero rok później, także za sprawą Moraczewskiego, stał się stałym bywalcem spotkań artystów w domu Stanisława Przybyszewskiego przy ulicy Karmelickiej 31. Od tego momentu w „Życiu”, a później w „Krytyce”, „Głosie” i „Chimerze” ukazywały się nowele Stefanyka w tłumaczeniach Moraczewskiego. Młodego pisarza częściej niż na wykładach z medycyny można było spotkać w Jamie Michalika. Prawdziwie zainteresował się literaturą – być może właśnie kontakty z krakowskim środowiskiem artystycznym i pierwsze sukcesy literackie odnoszone w Krakowie zmieniły bieg jego życia. Kiedy w 1899 roku, zaraz po przyjeździe Przybyszewskiego do Krakowa, Stefanyk poznał sławnego pisarza; sam był już literatem dość znanym. Przybyszewski miał wówczas 31 lat, zaś Stefanyk był od niego zaledwie o trzy lata młodszy. Panowie zaprzyjaźnili się serdecznie, Stefanyk był częstym gościem Przybyszewskiego i towarzyszem jego krakowskich wędrówek (nie tylko po ówczesnych knajpach). Spędzali czas razem na przykład w kawiarni Turlińskiego, dyskutowali o malarstwie, swoich

¹⁵ Wacław Moraczewski (1867–1950) – medyk, pedagog, rektor lwowskiej Akademii Medycyny Weterynaryjnej.

¹⁶ J. Poliszczuk, *Wasył Stefanyk*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. A. Romanowski, t. 43, z. 176, Kraków 2004, s. 231.

wizjach literatury, lekturach Zoli, Ibsena, Strindberga i osobistych problemach – Stefanyk wspomina, że kilkakrotnie ratował Stacha pożyczką i wyciągał go z długów. Był to specyficzny rodzaj przyjacielskich kontaktów, w których poglądy estetyczne i własna twórczość literacka odegrały ważną rolę. Świadom ogromnego wpływu charyzmatycznego przywódcy przybyszewszczyzny, Stefanyk pisał w 1899 roku do Olhi Hamorak: „Byłem u Przybyszewskiego na jego zaproszenie. Mówiliśmy pięć godzin bez przerwy. [...] Bałem się, aby nie miał na mnie jakiegoś wpływu”¹⁷. Wpływ jest oczywisty i widoczny chociażby w manifestie Stefanyka *Moje słowo* – są w nim echa takich pism Przybyszewskiego jak *Confiteor* czy *O nową sztukę*, chociaż w odróżnieniu od Przybyszewskiego Stefanyk nie uważał, że sztuka stoi ponad życiem, i nie chciał, aby postrzegano go jako dekadenta¹⁸. Przybyszewski był nie tylko kompanem Stefanyka w Paonie, ale także popularyzatorem jego twórczości w Polsce – w „Życiu”, którego był redaktorem, drukowano utwory ukraińskiego nowelisty w przekładzie na polski. Zabiegał on o wydanie książek Stefanyka u Gebethnera¹⁹. Autorem przekładów był natomiast przyjaciel Stefanyka – Wacław Moraczewski. Pisał on we wspomnieniach o Wasylu Stefanyku:

Korzystając z tego, że Przybyszewski był redaktorem Życia, przełożyłem kilka nowel i poprosiłem go o wydrukowanie ich razem z moim szkicem recenzyjnym i charakterystyką twórczości. Artykuł mój, a także druk nowel Stefanyka w najpopularniejszym, najbardziej wpływowym czasopiśmie musiały wywrzeć ogromne wrażenie. [...] Stefanyk stał się popularny²⁰.

¹⁷ Cyt. za: E. Wiśniewska, *Wasył Stefanyk w środowisku literackim Krakowa*, [w:] *Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich*, red. S. Kozak i M. Jakóbiec, Wrocław 1974, s. 199.

¹⁸ List do wydawcy P. Stebnyckiego z 1904 roku. Ф. П. Погребенник, Е. М. Баран, *Листування як джерело*, [w:] *Василь Стефаник – художник слова*, red. В. В. Грещук, В. І. Кононенко, С. І. Хороб, Івано-Франківськ 1996, s. 160.

¹⁹ Zob. G. Matuszek, *Confiteor. Przybyszewski o artyście i sztuce*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” t. 7-8, 1998-99, s. 72.

²⁰ W. Moraczewski, *Wasył Stefanyk*, [w:] В. Стефаник, *Моє слово*, Kijów 2000, s. 292.

W Autobiografii Stefanyk wspomina krakowskie lata:

W 1892 roku zdałem maturę w Drohobyczu i tegoż roku na jesieni wyjechałem do Krakowa studiować medycynę. [...] Tu poznałem i zaprzyjaźniłem się z Wacławem Moraczewskim i jego żoną Zofią [...]. W Krakowie zaprzyjaźniłem się z naszym poetą Bohdanem Łepkim, czyż nie jest to najwrażliwszy z ludzi, jakich spotkałem? Z polskich pisarzy i poetów najbliższe stosunki utrzymywałem ze Stanisławem Przybyszewskim i Władysławem Orkanem. Z Wyspiańskim, Kasprowiczem i Tetmajerem dobrze się znałem i spotykałem się z nimi w redakcji „Życia”²¹.

Krakowska karta z życia Wasyla Stefanyka jest niezwykle interesująca, ponieważ łączy losy ukraińskiego nowelisty z najwybitniejszymi przedstawicielami Młodej Polski, co miało wpływ na ukształtowanie się osobowości twórczej pisarza. W liście do Lwa Baczyńskiego tak opisuje swój pobyt w Krakowie: „Żyje mi się dobrze. Po siedem godzin siedzę między trupami, potem zbawiam świat polityką, etyką (Spencer, Zola, Dumas), biegam po wszystkich kółkach literackich [...], bądź też idę na szklaneczkę do kawiarni”²².

Co mógł robić, gdzie bywał, w czym uczestniczył Wasyl Stefanyk w czasie swojego niemal dziesięcioletniego pobytu w Krakowie (1892-1900)? Czy był świadkiem manifestacji²³ i uroczystości²⁴, z których Kraków słynął? Wiemy na pewno, że Stefanyk prowadził bardzo bujne życie towarzyskie, bywał w ukraińskim salonie Łepkich, spotykał się z młodopolanami w krakowskich kawiarniach literackich²⁵, gościł też u Stanisława Przybyszewskiego, współtworzył ukraińskie organizacje studenckie takie

²¹ Там же, s. 249.

²² В. Стефаник, *Повне зібрання творів в 3 томах*, т. 3, Київ 1949, s. 108.

²³ Na przykład manifestacji na Kopcu Kościuszki w 1894 roku, w 100-lecie wybuchu powstania kościuszkowskiego.

²⁴ W 1893 roku odbył się uroczysty pogrzeb poety Teofila Lenartowicza na Skalce oraz pochówek Jana Matejki na Cmentarzu Rakowickim, w 1897 żegnano Adama Asnyka, a w 1900 roku była 500. rocznica odnowienia Akademii Krakowskiej.

²⁵ Lwowskiej, Paonie, Schmidta, Sauera.

jak Akademiczna Hromada, której członkowie spotykali się w kawiarni Józefa Kijaka przy Rynku Głównym 44²⁶.

Warto zauważyć, że podczas pobytu w Krakowie powstała przeważająca część utworów Stefanyka, szczególnie w latach 1897-1900. Był on chyba najbardziej znanym polskiemu czytelnikowi ukraińskim pisarzem.

Bohdan Łepki

Po wyjeździe autora *Kamiennego krzyża* to Bohdan Łepki²⁷ zaczął odgrywać coraz większą rolę w polsko-ukraińskich kontaktach kulturalnych, a nawet zdobył miano ambasadora kultury ukraińskiej w Polsce. Bohdana Łepkiego częściej niż w kawiarniach spotkać można było w sali wykładowej i czytelni Biblioteki Jagiellońskiej.

Łepki przyjeżdża do Krakowa jesienią 1899 roku, kiedy Stefanyk już od ośmiu lat jest przyjacielem większości młodopolskich artystów. Poznają się w mieszkaniu Łepkiego na rogu Plant i ulicy Studenckiej. Łepki tak wspomina ów wieczór:

Jesień wypadła mokra, deszczowa. Kraków topił się w mule, a wrony całymi stadami latały nad plantami i krakały. [...] Zmierzchało. Elektryczności w domu jeszcze nie było [...]. Siedziałem i myślałem. W takich chwilach pragnie się, żeby przyszedł ktoś i porozmawiał z tobą. Nagle zadzwonił dzwonek. Otworzyłem i zobaczyłem dwóch mężczyzn: [...] drugi dość

²⁶ Zob. G. Matuszek, *dz. cyt.*, s. 71.

²⁷ Bohdan Łepki (1872-1941) – tłumacz, wykładowca, senator II RP, profesor UJ. Członek Klubu Słowiańskiego w Krakowie (1901-1907), red. działu ukrainistycznego w „Świecie Słowiańskim” (1905-07), współpracownik m.in. „Biuletynu Polsko-Ukraińskiego” i „Spraw Narodowościowych”. Jego akta personalne i spuścizna znajdują się w Archiwum UJ. Zob. *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego 1939-1945*, Kraków 1946, s. 63-64; *Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historia katedr*, red. W. Taszycki, A. Zaręba, Kraków 1964; M. Jakóbiec, *Bohdan Łepkyj*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVIII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 345-347; R. Łużny, *Profesor Bohdan Łepki w kręgu problematyki historii literatury ukraińskiej*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” t. 1-2, 1993, s. 255-262.

wysoki, czarnowłosy, z bujną czupryną i niewielką brodą. W tym drugim poznałem Stefanyka²⁸.

Tak rozpoczęła się trwająca wiele lat przyjaźń Łepkiego i Stefanyka, której owocem było między innymi popularyzowanie przez Łepkiego twórczości nowelisty²⁹. Stefanyk pisał o Łepkim w noweli *Serce*: „Najbardziej nadwrażliwy poeta czasów minionych, a ja za to chciałbym go całować, ale lękam się banalności i zamiast tego – kąsam”³⁰. Łepki był nie tylko przyjacielem Stefanyka i wiernym jego czytelnikiem, ale także pierwszym badaczem jego twórczości oraz propagatorem jego utworów na gruncie polskim – co było możliwe m.in. dzięki działalności w Klubie Słowiańskim w Krakowie oraz współpracy Łepkiego z czasopismami takimi jak „Czas” i „Świat Słowiański”.

Bohdan Łepki pojawił się w Krakowie, kiedy na UJ otworzono lektorat języka ukraińskiego. Pracował wówczas jednocześnie jako nauczyciel w gimnazjum im. Jana III Sobieskiego oraz w gimnazjum św. Jacka (1908-1914). Prócz działalności dydaktycznej poświęcał się pracy twórczej – w Krakowie powstały jego zbiory opowiadań³¹ oraz tomiki poezji³², a także powieści historyczne (cykl powieściowy *Mazepa* będący swoistą odpowiedzią na Trylogię Henryka Sienkiewicza). Był on także literaturoznawcą i autorem podręcznika *Zarys literatury ukraińskiej* (Warszawa–Kraków 1930). Łepki utrzymywał kontakty z pisarzami Młodej Polski, szczególnie z Władysławem Orkanem, Stanisławem Wyspiańskim i Kazimierzem Przerwą-Tetmajerem. Pierwszemu z nich poświęcił utwór wspomnieniowy zamieszczony w tomie *Trzy portrety. Franko-Stefanyk-Orkan* (Lwów 1937). Współpraca Łepkiego z Orkanem dotyczyła dwóch

²⁸ Б. Лепкий, *Перші відвідини*, [w:] tegoż, *Присвяти Стефаникові*, Тернопіль 1997, s. 52.

²⁹ Zob. B. Łepki, *Wasył Stefanyk. Szkic literacki*, „Czas” 1903, nr 104.

³⁰ В. Стефаник, *Моє слово*, Київ 2000, s. 34.

³¹ *Z sela* (1898), *Opowidannia*, *Szczasływa hodyna* (1901), *W hluchim kuti* (1903), *Po dorozhy zhyttia* (По дорозі життя, 1905), *Kyduju slova* (Кидаю слова, 1911).

³² *Striczky* (1901), *Łystky padyt'*, *Osiń* (1902), *Na czużyni* (1904), *Z hlybyn duszi* (1905), *Dlia ideji* (1911), *Z-nad moria* (З-над моря, 1913)

książek przygotowywanych przez Orkana do druku: antologii ówczesnej prozy ukraińskiej *Młoda Ukraina*³³ (Warszawa 1908), a także zbioru poezji ukraińskiej *Antologia współczesnych poetów ukraińskich* (1910). Nie sposób przecenić roli Władysława Orkana w popularyzacji literatury ukraińskiej w środowiskach literackich końca XIX i początku XX wieku, był on bowiem orędownikiem ukraińskiej sprawy w Polsce, przyjaźnił się z wieloma ukraińskimi twórcami. Najlepszym zachowanym źródłem opisującym te związki i przyjaźnie jest obszerna korespondencja z Marią Wysłouchową z lat 1899-1905. Orkan pisał do niej w liście z 26 czerwca 1900 roku:

[...] Stefanyk jak i Łepki – wychowani między ludem, umiać patrzeć nań, choć każdy swoim okiem inakszym. Przyznam, że wolę Stefanyka, ale dziś Bohdan Łepki ma nad nim przewagę, jest już więcej artystą uświadomionym. Czytałem jego powieść, którą teraz pisze – są ustępy przepiękne i wielce prawdziwe³⁴.

Łepki zaś wspomina: „Poprzez Orkana bliższy stał się nam ówczesny Kraków z jego teatrem, wystawami, pamiątkami historycznymi i literaturą”³⁵. Ścieżki pisarzy przecinają się w różnych, wspominanych już miejscach w Krakowie – w kawiarni Kijaka, w mieszkaniu Przybyszewskiego przy ulicy Karmelickiej 31, w redakcji „Życia” przy ulicy Pańskiej 11.

Z korespondencji między Łepkim a Orkanem oraz z zapisków w „Czantorii”³⁶ wynika, że pomocnym Orkanowi w tłumaczeniu i opracowaniu koncepcji antologii *Młoda Ukraina* był właśnie autor *Mazepy*. Dodatkowo, jeżeli porównamy Orkanowy wstęp do antologii oraz rękopis *Przedmowy* autorstwa Łepkiego, który znajduje się w dokumentach profesora w Archiwum BJ³⁷, zauważymy, że Orkan w dużej mierze wykorzystał wnioski i opisy Łepkiego w opracowywanej przezeń antologii.

³³ *Młoda Ukraina. Antologia*, zebrał i przełożył W. Orkan, Warszawa 1908.

³⁴ *List do Marii Wysłouchowej z dn. 26.06.1900*, [w:] W. Orkan, *Listy. 1891-1910*, t. 1, Warszawa 2012, s. 194.

³⁵ Cytat za: E. Wiśniewska, *Wasył Stefanyk w środowisku literackim Krakowa...*, s. 191.

³⁶ W. Orkan, *Czantoria i pozostałe pisma literackie*, Kraków 1969, s. 301

³⁷ Archiwum BJ, sygn. 8692 II.

Pierwszy list Orkana do Łepkiego pochodzi z 16 sierpnia 1902 roku. Pisał z Chabówki, iż nic nie wie o *Młodej Ukrainie* – antologii tłumaczeń, którą przygotował do wydania w Księgarni Altenberga. W archiwum rodzinnym Łepkiego, które znajdowało się pod opieką jego siostrzeńca Romana Petra Smyka, znaleźć można między pocztówkami i korespondencją około dziesięciu listów od Władysława Orkana, trzy listy od Mariana Zdziechowskiego, dwa od Leona Wasilewskiego, pięć od Juliusza Kaden-Bandrowskiego.

Warto zwrócić uwagę na to, jaką funkcję pełniło mieszkanie rodziny Łepkich³⁸. Można je uznać za salon literacki, będący miejscem wymiany polskiej i ukraińskiej myśli kulturalnej i politycznej w młodopolskim Krakowie. Samo mieszkanie, ów salon, należący do jednego z największych krakowskich autorytetów w sprawach ukraińskich, określano żartobliwie „ukraińską ambasadą”. Częstymi gośćmi w mieszkaniu państwa Łepkich byli pisarze ukraińscy, malarze, inteligenci. Dom Łepkiego odwiedzała na przykład Olha Kobylańska czy Mychajło Kociubiński, z działaczy politycznych – Mychajło Hrszewski, czy studiujący w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych przyszli malarze – Oleksa Nowakiwski, Mychajło Bojczuk. Polscy malarze zainteresowani tematyką ukraińską cenili sobie uwagi Łepkiego na temat swoich prac – po każdym powrocie z plenerów malarskich na Ukrainie Stanisławski zapraszał Łepkiego do pracowni i pokazywał Ukrainę na płótnach. W środowisku Łepkiego znaleźli się prócz Orkana również inni pisarze, jak Tadeusz Miciński, Lucjan Rydel, Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Bywali u niego również Wilhelm Feldman, Bolesław Wysłouch czy Leon Wasilewski. Znajomości te, a także kontakty z ukraińskimi twórcami *Młodej Muzy* pozwoliły Łepkiemu przeszczepić modernistyczne idee na grunt literatury rodzimej. Petro Karmański, jeden z młodomuzowców, w książce poświęconej ukraińskiej bohemicznej notuje: „Łepki pokazał nam Kraków [...]. Bez wpływu Krakowa nie powstałaby obecna grupa artystów, z własnym obliczem”³⁹.

³⁸ Krakowskie adresy Bohdana Łepkiego to ulica Sobieskiego 7, Zielona 28 (dziś: ulica Sarego), Jabłonowskich 10, Paulińska 28.

³⁹ П. Карманський, *Українська богема*, Львів 1996, s. 279.

Bohdana Łepkiego określić można „krakowianinem z wyboru” – większą część swojego życia spędził w tym mieście, tu również zmarł 21 lipca 1941 roku i został pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

W okresie od wydania pierwszego tomu *Poezji* Kazimierza Przerwy-Tetmajera do pierwszej wielkiej wojny społeczne, polityczne i kulturalne życie Ukraińców w Krakowie rozwijało się bardzo prężnie, między innymi dzięki osobistym kontaktom z twórcami Młodej Polski i w ramach działalności różnych stowarzyszeń. Pola kontaktów polskich i ukraińskich autorów przełomu XIX i XX wieku są szerokie. Nie były to zatem tylko związki personalne, przyjaźnie i kontakty literackie. Zajmowanie się tymi relacjami rodzi wiele pytań. Bliskość obu środowisk i ich wzajemne zazębianie się są niestety zagadnieniami słabo przebadanymi, ograniczonymi do kilku nazwisk i kilku zjawisk o nierozpoznanym do dziś znaczeniu dla obu kultur. Badanie artystyczno-literackich stosunków i kontaktów polskich i ukraińskich twórców przełomu XIX i XX wieku stwarza możliwość postawienia wielu interesujących komparatystycznych pytań dotyczących polskiej i ukraińskiej literatury.

Abstract

Ukrainian writers on the Cracovian street. Polish-Ukrainian friendship and literary fascination in the late 1800s and in the beginning of the 1900s

The article presented the interaction between Ukrainian and Polish writers, who were living in Cracow at the turn of the 20th century. Cracow in the late 19th and early 20th century was a city in which resided a large group of Ukrainian poets, writers and artists, who constituted themselves as a group of the literary Moloda Muza. This artistic movement developed under the influence of the ideals of the Młoda Polska and personal contacts with Cracow artists (including friendship of Stanisław Przybyszewski with Wasył Stefanyk). Many of the artists associated with the Młoda Muza were guests of the Ukrainian professor at the Jagiellonian University, Bohdan Łepki. Among the Ukrainian Impressionist artists who worked or stayed in Cracow at the beginning of the 20th century one may mention the novelist Wasył Stefanyk (he studied medicine in Cracow). Stefanyk

wrote short stories, which were translated into Polish, analyzed and popularized by Cracow's writers, critics, scholars and publishers, his texts were published in "Życie", "Czas Krakowski", "Świat Słowiański". A special role is played by his contacts with Władysław Orkan, who explained him to his contemporary Ukrainian writers and released two particularly important collections – *Młoda Ukraina* (1908) and the *Antologia współczesnych poetów ukraińskich* (1910).

Książka zbiorowa *Ścieżkami pisarzy* stanowi interesujący przykład rozwijających się dzisiaj badań z zakresu geopoetyki, a ściślej geo-bio-poetyki, bowiem zamieszczone w niej studia dotyczą związków pisarzy z miastami. Wśród zamieszczonych szkiców wyróżnić można takie, w których autorzy rekonstruują „miejskie” doświadczenia pisarzy, oraz inne, podejmujące temat literackiego performowania wizerunku miasta, jako przestrzeni realnej, uchwytej intersubiektywnie, ale też symbolicznej, odbijającej subiektywne nastawienie poszczególnych autorów. [...] Jednym z fascynujących motywów nowoczesności jest swoista heterotopia naszych miast – w ujęciu różnych artystów te same miasta okazują się niepodobne do siebie, jakby autokreacja pisarza stanowiła równoległy proces konstituowania na nowo miasta od dawna istniejącego i – pozornie! – świetnie znanego. Szkice zawarte w książce *Ścieżkami pisarzy* są również dobrą ilustracją tego zjawiska.

dr hab. Jarosław Fazan

